

Давыдава Г. М.

**ЦЯЖКАСЦІ ПРЫ ВЫВУЧЭННІ МАРФАЛОГІІ І АРФАГРАФІІ
Ў КУРСЕ ПАДРыхТОЎКІ ДА ЦЭНТРАЛІЗАВАНАГА ТЭСЦІРАВАННЯ
ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ**

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Беларусь*

Анатацыя. Разглядаюцца цяжкасці і найбольш тыповыя памылкі, якія ўзнікаюць пры вывучэнні марфалогіі і арфаграфіі падчас падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання па вучэбным прадмеце “Беларуская мова”.

Ключавыя словы: Арфаграфія, марфалогія, цяжкасці і тыповыя памылкі пры вывучэнні марфалогіі і арфаграфіі, падрыхтоўка да цэнтралізаванага тэсціравання.

Davydava H. M.

**DIFFICULTIES IN THE PROCESS OF STUDYING MORPHOLOGY AND
ORTHOGRAPHY IN THE COURSE OF PREPARING FOR THE
CENTRALIZED TESTING OF THE BELARUSIAN LANGUAGE**

*Belarusian State University
Minsk, Belarus*

Abstract. The article deals with difficulties and typical mistakes which appear while learning morphology and orthography in the course of preparation for centralized testing on the subject “The Belarusian language”.

Keywords: Orthography, morphology, difficulties and typical mistakes in the course of learning morphology and orthography, preparation for centralized testing.

У Рэспубліцы Беларусь з 2005 года для правядзення конкурсу пры паступленні ва ўстановы вышэйшай адукацыі і на асобныя спецыяльнасці ў каледжы ўведзена такая форма ўступных іспытаў, як цэнтралізаванае тэсціраванне (ЦТ). Сярод 11 вучэбных прадметаў, па якіх можна здаваць ЦТ (беларуская мова, руская мова, замежная мова, грамадазнаўства, гісторыя Беларусі, сусветная гісторыя, біялогія, геаграфія, матэматыка, хімія, фізіка), асабліва запатрабаванымі з’яўляюцца беларуская і руская мова, таму што пры паступленні на многія спецыяльнасці ў ліку трох абавязковых сертыфікатаў ЦТ патрабуецца сертыфікат па беларускай ці па рускай мове.

У 2018 годзе праходныя балы ЦТ па беларускай / рускай мове для ўсіх спецыяльнасцей, акрамя філалагічных, склалі 10–100 балаў, для філалагічных спецыяльнасцей – 25–100 балаў. Як бачна, праходны парог дастаткова нізкі, што сведчыць пра адпаведны ўзровень падрыхтоўкі абітурыентаў. Разам з тым у 2018 годзе ЦТ па беларускай мове здавалі 23 829 чалавек, не пераадолелі парогавага значэння тэставага бала (10) 1337 абітурыентаў (5,61 % ад агульнай колькасці ўдзельнікаў тэсціравання; у 2017 годзе – 2 046 абітурыентаў, або 7,52 %), а тры абітурыенты не выканалі правільна ніводнага задання [2, с. 10]. Верагодна,

уведзеная з 2019 года новая методыка падліку вынікаў ЦТ, пакажа іншыя парогавыя балы, аднак якасная падрыхтоўка да ЦТ па беларускай мове застаецца надзённай задачай. І гэтая задача не толькі саміх абітурыентаў, але і шматлікіх спецыяльных устаноў, у ліку якіх факультэт даўніверсітэцкай адукацыі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (ФДА БДУ). На факультэце працуе падрыхтоўчае аддзяленне і падрыхтоўчыя курсы, дзе штогод навучаецца больш за тысячу слухачоў.

Прапанаваныя ў дадзеным артыкуле назіранні – вынік шматгадовай працы аўтара на названым факультэце і выкладання беларускай мовы слухачам падрыхтоўчага аддзялення і падрыхтоўчых курсаў.

Асноўнымі мэтамі навучання ў курсе “Беларуская мова” ў раздзеле “Марфалогія і арфаграфія” з’яўляюцца сістэматызацыя ведаў пра марфалагічныя нормы сучаснай беларускай мовы, распазнаванне часцін мовы ў сказах і тэкстах на аснове іх сэнсава-граматычных прымет і сінтаксічнай ролі.

На вывучэнне раздзела “Марфалогія і арфаграфія” ў курсе “Беларуская мова” адводзіцца 70 аўдыторных гадзін з 204-х. Узровень падрыхтаванасці па раздзеле правяраецца ў кантрольнай рабоце № 3 у II семестры (усяго за вучэбны год прадугледжаны 4 кантрольныя работы).

Вывучэнню раздзела “Марфалогія і арфаграфія” традыцыйна надаецца шмат увагі, таму што заданні па тэмах раздзела ў тэстах па беларускай мове на ЦТ складаюць адну трэцюю частку. Заданні па дадзеным раздзеле ахопліваюць усе часціны мовы і датычацца, напрыклад, напісання назоўнікаў і прыметнікаў разам або праз злучок, правапісу лічэбнікаў і займеннікаў, правапісу суфіксаў і канчаткаў дзеясловаў, правапісу прыслоўяў і слоў, блізкіх па значэнні да прыслоўяў, напісання часціцы *не* разам або асобна з рознымі часцінамі мовы і формамі дзеяслова (дзеепрыметнікамі, дзеепрыслоўямі, інфінітывамі), ужывання часціц *не* і *ні* і інш.

Як паказвае наш вопыт выкладання беларускай мовы, найбольшыя цяжкасці ў слухачоў падрыхтоўчага аддзялення і падрыхтоўчых курсаў выклікаюць скланенне і правапіс лічэбнікаў, правапіс суфіксаў і канчаткаў дзеясловаў, правапіс канчаткаў назоўнікаў мужчынскага роду II скланення ў родным склоне адзіночнага ліку, а таксама вызначэнне часцінамоўнай прыналежнасці.

Так, тыповыя памылкі пры выкананні заданняў па тэме “Лічэбнік” звязаны з вызначэннем разрадаў лічэбнікаў, скланеннем і правапісам лічэбнікаў. Напрыклад, у заданні (частка В) трэба запісаць лічэбнік *двое* ў творным склоне. Слухачы, не беручы пад увагу, што гэтая зборны лічэбнік, які ў множным ліку скланяецца як прыметнік з адпаведнай асновай, пішуць *двума* замест *дваімі*. Яны вызначылі форму творнага склону ўласнаколькаснага лічэбніка *два*, у чым і заключаецца памылка.

У тэставым заданні, дзе трэба вызначыць, ці правільна напісаны лічэбнікі, у шэрагу іншых пададзена слова *дзвесце*, якое адрозніваецца ў напісанні ад

рускамоўнай формы *двести*. Часам білінгвізм слухачоў перашкаджае ім правільна адказаць на гэтае заданне.

Пры вывучэнні тэмы “Лесіка-граматычныя разрады назоўнікаў” увага акцэнтуюцца на тым, што зборныя назоўнікі не маюць формы множнага ліку: *бярвенне, моладзь, сялянства* (напрыклад, *бервяно* – форма адзіночнага ліку, *бярвёны* – множнага, *бярвенне* – зборны назоўнік, таму нельга ўтварыць форму *бярвенні*); канкрэтныя назоўнікі можна спалучаць з колькаснымі лічэбнікамі: *дзе думкі, пяць падручнікаў, дваццаць студэнтаў*; рэчыўныя назоўнікі можна вымяраць (грамамі, кілаграмамі, метрамі, літрамі і г. д.): *кілаграм цукру, тона торфу, тры метры шоўку*. Уменне правільна вызначаць і размяжоўваць лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў дае магчымасць правільна напісаць канчаткі назоўнікаў II скланення мужчынскага роду адзіночнага ліку. Разгледзім, напрыклад, наступнае тэставае заданне:

Адзначце назоўнікі, якія ў форме роднага склону адзіночнага ліку маюць канчаткі -у, -ю:

- 1) *смех*;
- 2) *дзеяслоў*;
- 3) *снег*;
- 4) *хлеб*;
- 5) *шакалад*.

Правільныя адказы: 1, 3, 5. Словы *смех* і *снег* з’яўляюцца абстрактнымі назоўнікамі, а слова *шакалад* – рэчыўным, таму яны ўжываюцца з канчаткам *-у*; слова *дзеяслоў* – тэрмін і таму выступае ў зададзенай граматычнай форме з канчаткам *-а*; слова *хлеб* – рэчыўны назоўнік, аднак належыць да выключэнняў, як і некаторыя іншыя словы: *аўса, батона, бітка, бліна, варэніка, жаўтка, каравая, кекса, пірага, торта* і інш. Наогул, у тэме “Правапіс канчаткаў назоўнікаў мужчынскага роду адзіночнага ліку II скланення ў родным склоне” шмат выключэнняў, якія слухачам даводзіцца вывучыць на памяць.

Дастаткова цяжкімі для слухачоў, як сведчыць наш выкладчыцкі вопыт, з’яўляюцца заданні на правапіс канчаткаў дзеясловаў, асабліва 2-ой асобы множнага ліку. Напрыклад, дзеяслоў *грэбці* ў форме 2-ой асобы множнага ліку слухачы падаюць як *грабэце* замест *грабяце*. Цяжкім для асэнсавання, засваення і запамінання выступае наступнае правіла: каб правільна напісаць канчатак дзеяслова ў форме 2-ой асобы множнага ліку, трэба паставіць дзеяслоў у форму 3-й асобы множнага ліку (ці ў форму 1-ай асобы адзіночнага ліку) і паглядзець, дзе знаходзіцца націск; калі націск прыпадае на канчатак, то і ў форме 2-ой асобы множнага ліку ён будзе на апошнім складзе канчатка: *ліць – яны льюць / я лью – вы льяце*; калі націск прыпадае на аснову, то і ў форме 2-ой асобы множнага ліку ён будзе на аснове: *устаць – яны ўста́нуць / я ўста́ну – вы ўста́неце*.

У частцы В тэстаў на ЦТ традыцыйна бывае прадстаўлена заданне, дзе трэба вызначыць, якімі часцінамі мовы з’яўляюцца падкрэсленыя ў сказах словы. Для непадрыхтаваных выканаўцаў гэтае заданне можа быць нялёгкім. Каб паспяхова справіцца з ім, неабходна ведаць, што слова *і* з’яўляецца злучнікам,

калі звязвае аднародныя члены сказа або калі звязвае часткі складаназлучанага сказа. Калі ж гэтыя ўмовы адсутнічаюць, то *i* выступае як часціца. Слова *дзе* заўсёды з’яўляецца прыслоўем, а *ў* сказе – акалічнасцю; слова *гэта* можа быць указальным займеннікам ці ўказальнай часціцай; слова *ці* можа быць размеркавальным злучнікам ці пытальнай часціцай.

Найбольш эфектыўнымі спосабамі арганізацыі працы будучых абітурыентаў па падрыхтоўцы да здачы ЦТ па вучэбным прадмеце “Беларуская мова”, на нашу думку, з’яўляюцца наступныя:

- дэтальнае вывучэнне тэарэтычнага матэрыялу ў адпаведнасці з праграмай для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі па вучэбным прадмеце “Беларуская мова”, паколькі заданні для ЦТ распрацоўваюцца ў адпаведнасці і ў межах названай праграмы;

- дастатковае практычнае замацаванне тэарэтычных ведаў; для слухачоў падрыхтоўчага аддзялення і падрыхтоўчых курсаў ФДА БДУ яно ажыццяўляецца з дапамогай электроннага вучэбна-метадычнага комплексу па беларускай мове [1];

- грунтоўны аналіз заданняў ЦТ папярэдніх гадоў;
- выкананне заданняў рэпетыцыйнага тэсціравання.

Літаратура

1. Давыдава, Г. М. Беларуская мова : электронны вучэбна-метадычны комплекс для слухачоў факультэта даўніверсітэцкай адукацыі БДУ / Г. М. Давыдава ; БДУ, Фак. даўніверсітэцкай адукацыі, Каф. даўніверсітэцкай падрыхтоўкі. – Мінск : БДУ, 2018. – 159 с. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/206222> . – Дата доступу: 16.04.2019.

2. Уважліва стаўцеся да роднага слова // Настаўніцкая газета. – 15 лістапада 2018 г. – С. 10–12 [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://rikc.by/ru/publications/28.11.2018.pdf> . – Дата доступу: 16.04.2019.